

Vizita canonică a episcopului arădean Ioan Mețianu la Nădlac cu ocazia sfințirii bisericii (15 august 1898)

The Canonical Visit of the Bishop of Arad Ioan Mețianu, to Nădlac at the Consecration of the Church (August 15, 1898)

Gabriela Adina Marco*

Abstract

During the second half of 19th century, the building of the Romanian Orthodox Church from Nădlac has undergone extensive modifications (the walls were up righted, the church tower was restored, the walls were painted, and sculptures were placed inside). The Romanian Orthodox Church was consecrated during the summer of 1898, by Ioan Mețianu, the Bishop of Arad (1875-1898), Moise Bocșan, Protopope of Arad, priests from Nădlac and nearby, as well as a large number of believers. The local authorities organized a “soiree” in the evening.

Key-words: Nădlac, consecration, Ioan Mețianu, church, canonical visit.

Imediat după ridicarea bisericii, în perioada 1822-1829, noul lăcaș de cult ortodox din Nădlac a fost sfințit de către un sobor de preoți, condus de către protopopul din Sânnicolau Mare și format din preoții locali și cei din localitățile din jurul Nădlacului¹. În acea perioadă de început de secol XIX, s-a dus adevărate „lupte” pentru instalarea unui arhiepiscop de origine română pe tronul episcopal de la Arad. Triumful ortodoxiei românești din părțile Aradului a coincis cu faptul că la Nădlac tocmai se încheia construcția bisericii. În fruntea Episcopiei Aradului, primul episcop de origine română a fost ales în persoana bătrânului arhimandrit Nestor Ioanovici (1829-1830)². Bătrân și bolnav, acesta nu a păstorit la Arad decât

* Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Biblioteca Universitară „Tudor Arghezi”, doctorandă la Institutul „George Barițiu” al Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca; mgabi16@gmail.com

¹ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, *fond Oficiul Parohial Ortodox Român* (A. P. O. R. Nădlac), dosarul nr. 28/1871-1919, f. 97, dosarul nr. 6/1941-1944, f. 73.

² Amănunte vezi la Pavel Vesa, *Episcopia Aradului între 1786-1830. De la ultimul Episcop sârb la primul Episcop român*, Arad, edit. Arhiepiscopiei Aradului, 2010.

câteva luni, după care scaunul episcopesc a devenit din nou vacant pentru o perioadă îndelungată, până în anul 1835, când a fost ales episcopul Gherasim Raț³. În aceste condiții destul de tulburi, din încredințarea conducerii Episcopiei Aradului, la binecuvântarea bisericii din Nădlac a participat doar protopopul de la Sânnicolau Mare, înconjurat de un sobor de preoți din Nădlac și localitățile din jur. Dar doleanța nădlăcanilor ca biserica lor să fie sfințită de arhiereu nu a fost abandonată.

Având în vedere că banii bisericii s-au epuizat odată cu construirea noului lăcaș de închinăciune, s-a hotărât ca în biserica nouă să se folosească măcar pentru un timp obiecte provenite din vechiul lăcaș de cult din Nădlac. A fost instalat iconostasul vechi în noul locaș de cult, care a fost utilizat până în anul 1896. Iar pe acesta, din cauza vechimii iconostasului „strepus” din biserica din Velj, spre sfârșitul secolului al XIX-lea de-abia se mai vedeau chipurile sfinților⁴. Fiind inscripționat cu litere chirilice și în limba slavonă, iconostasul nu mai corespundea cu realitatea istorică de la sfârșitul veacului. Sinodul parohial din Nădlac a decis realizarea unui alt iconostas, iar cel mutat din biserica veche din Velj să nu se distrugă, ci să se dea unei biserici mai puțin bogate⁵. După puțină chibzuială și în urma cererii exprimate de preotul și credincioșii din Cladova, s-a decis în ședința din 3/15 august 1897 ca iconostasul vechi de la Nădlac să fie trimis acolo, unde preot era Ioan Căpitan, ginerele preotului nădlăcan George Șerban. După ce a primit iconostasul, preotul Ioan Căpitan din Cladova a trimis la Nădlac, la data de 5/17 decembrie 1897, o scrisoare de mulțumire⁶ în numele credincioșilor din parohia sa: „atât în numele său, cât și în numele poporenilor săi își exprimă mulțumită pentru templu veche donată bisericii din Cladova”. Se pare că la biserica din Cladova se păstrează până astăzi iconostasul vechi mutat aici de la Nădlac.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, biserica nădlăcană a fost supusă unor ample renovări și modificări. În primul rând, s-a înălțat bolta, inițial nava bisericii fiind doar până la nivelul ferestrelor actuale. În anul 1883, s-a înălțat turnul actual⁷, iar în deceniile ulterioare s-au efectuat

³ Idem, *Eparhia Aradului în perioada Episcopului Aradului Gherasim Raț (1835-1850)*, Arad, edit. Mirador, 2008.

⁴ A. P. O. R. Nădlac, registrul nr. 55/1879-1894, f. 37.

⁵ Idem, registrul nr. 56/1894-1898, f. 150, 156.

⁶ *Ibidem*, f. 167.

⁷ Gabriela Adina Marco, *Turnul Bisericii Ortodoxe din Nădlac*, în „Ecclesia” (Nădlac), anul III nr. 4,5 (16,17) mai, iunie 2001, p. 3.

lucrări de pavimentare, pictură interioară⁸, realizarea și montarea obiectelor de sculptură⁹. În luna decembrie a anului 1897, pictura, sculptura și pardosirea bisericii erau terminate¹⁰.

Următorul pas de urmat era târnosirea locașului de cult proaspăt renovat. În favoarea acestei doleanțe a nădlăcanilor a contribuit și faptul că biserica nu fusese sfințită de către arhiereu, ci numai de protopop, din însărcinarea conducerii Episcopiei arădene. În timpul iernii 1897/1898, pe ordinea de zi a ședințelor comitetului parohial din Nădlac, s-a aflat și sfințirea bisericii. Pentru ca acest eveniment să se desfășoare în cele mai bune condiții, în ședința din data de 11/23 decembrie 1897¹¹ s-au făcut mai multe propuneri. Un grup de credincioși susținea ca sfințirea bisericii să se facă cât mai urgent, iar slujba să fie oficiată doar de preoții din localitate, iar mai târziu să se facă „sfințirea solemnă să se facă când va fi timp mai plăcut și când ar pute participa și Prea Sântia Sa Dl. Episcop”. Un alt grup de credincioși membrii ai comitetului parohial propunea ca la sfințirea ce se va face cât mai curând de preoții nădlăcani să fie invitat arhimandritul Augustin Hamsea sau protosinghelul Ioan I. Papp.

Renumele corului bisericesc de la Lugoj a ajuns și la Nădlac. Unii membri ai comitetului parohial au cerut ca celebrul cor lugojean să fie invitat la slujba de sfințire a lăcașului de cult nădlăcan. Dar, datorită sumelor destul de mari cheltuite cu pictarea și dotarea bisericii cu diverse obiecte necesare cultului, bugetul „s-a subțiat” destul de tare. Din această cauză s-a abandonat ideea invitării faimosului cor bănățean.

La data de 3 ianuarie 1898¹² se trimite o invitație episcopului arădean Ioan Mețianu (1875-1898) prin care este rugat să participe la târnosirea bisericii din Nădlac. Cu această ocazie, se propune și se votează să se dea episcopului un „onorariu” de 5 „suferini” (galbeni) pentru a participa la „sfințirea festivă a sftei noastre biserici”.

⁸ Idem, *Pictura bisericii ortodoxe din Nădlac, prima lucrare a pictorului Ioan Zaicu*, în „Studii și cercetări istorice bănățene” (Timișoara), edit. Eurostampa, vol. 1/2015, pp. 407-422.

⁹ Idem, *Sculptorul Nistor Busuioc și contribuția sa la dezvoltarea sculpturii eclesiastice din Banat (Biserica ortodoxă română din Nădlac)*, în „Studii și cercetări / Studije i istraživanja. Actele simpozionului internațional Banatul – Istorie și multiculturalitate / Radovi Međunarodnog simpozijuma Banat – Istorija i multikulturalnost. Zrenjanin 2015, Reșița 2015”, Reșița, Edit. Fundației FREFV Novi Sad, 2015, pp. 723-734.

¹⁰ A. P. O. R. Nădlac, registru 56/1894-1898, f. 170.

¹¹ *Ibidem*, f. 160-161.

¹² *Ibidem*, f. 174.

În ședința comitetul parohial nădlăcan din data de 2/14 august 1898¹³ s-a ales o comisie care să „aranjeze” festivitățile de sfințire a bisericii, comisie formată din preoții Nicolae Chicin și Vichentie Marcovici, alături de credincioșii Aurel Petrovici, Ioan Cacinca, Ioan Rusu, Teodor Drăgan, Petru Șumandan, Sofronie Chicin, Pavel Roșuț, Dimitrie Precupaș, Ștefan Stroia, dr. Iulian Chicin, Aurel Șuluțiu, Vichentie Marcovici junior, Traian Pețian, Ioan Lugojan, Trifon Lugojan, Ștefan Lazăr, Gligor Stroia, Teodor Țiabic, Ștefan Faur, Ștefan Hornoi. Alături de aceștia au fost cooptați și învățătorii de la școlile confesionale, și anume Samson Lugojan, Ioan Caracioni, Romul Tăucean și Mihai Chicin.

O nouă solicitare adresată episcopului Ioan Mețianu în care se exprimă dorința credincioșilor nădlăcani ca ierarhul arădean să participe la sfințirea locașului lor de închinăciune este adresată de către preotul Nicolae Chicin în data de 7/19 august 1898, și care preciza: „Comuna bis. gr. or. română din Nădlac de un timp îndelungat a fost pătrunsă de dorința fierbinte că să-și poată odată înfrumuseța și renova Sta sa biserică, ca pentru nenumăratele daruri și bunătăți pe cari le primește dela cel Preaînalt în semn de mulțumită să aducă o jertfă bineplăcută lui Dumnezeu. Acum după ce din îndurarea și cu ajutorul Tatălui ceresc acea înfrumusețare și renovare este terminată, credincioșii bisericii noastre prin comitetul parohial vin a da expresiune acelei dorințe ferbinte, ca sta biserică să fie sântită de către Înaltul Prea Sântia Voastră ca astfel bucuria lor avându-vă în mijlocul lor să fie deplină, deci scrisul în numele comitetului parohial din Nădlac cu toată umilinta vin a vă roga să binevoiți a primi și efectui sântirea bis. n.”¹⁴.

În prezența unui mare număr de credincioși, atât ortodocși nădlăcani, cât și din satele învecinate, precum și reprezentanți ai altor confesiuni religioase din Nădlac, la data de 15/27 august 1898, sâmbătă, la prăznuirea Adormirii Maicii Domnului, într-o atmosferă de mare sărbătoare s-a sfințit lăcașul de cult renovat în anii anteriori. Slujba de sfințire, urmată de Sfânta Liturghie, a fost săvârșită de un sobor de preoți care l-a avut în frunte pe Ioan Mețianu – episcopul Aradului (care peste doar câteva luni va ajunge mitropolit al Ardealului) și pe preoții nădlăcani Vichentie Marcovici și Nicolae Chicin¹⁵. Atunci au fost așezate în masa Sfântului Altar moaște de sfinți.

¹³ *Ibidem*, f. 201.

¹⁴ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Aradului (A. A. O. R. Arad), dosarul nr. 271-III-898, document 4271 din 7/19 august 1898.

¹⁵ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 6/1901-1903, f. 126.

Prima fotografie a bisericii ortodoxe române din Nădlac, datând de la sfârșitul secolului al XIX-lea Pe margine sunt trecute date referitoare la parastasele pentru personalități

Episcopul îl invită și pe preotul Moise Bocșan din Curtici, pe atunci protopopul Aradului, să îl însoțească la sfințirea bisericii din Nădlac: „te poftesc a mă însoți la acel act sărbătorec”. Alături de cei doi, la Sfântul Altar au mai slujit Ignatie I. Pap, dr. Ioan Trailescu, Iosif Beșan din Gyula, Pavel Mercea din Șeitin, Demetriu Ganea din Semlac, Ioan Evuțan și dr. Demetriu Barbu din Pecica, și Romul Nestor din Cianad, precum și preoții din Nădlac, Vichentie Marcovici și Nicolae Chicin. De asemenea, au slujit și diaconii Ioan Giorgia și Mircea Beșan, ultimul fiind hirotonit în treapta preoțească, fiind numit preot în Sânnicolaul mic¹⁶. Răspunsurile liturgice au fost date de un cor format din elevi seminariști, conduși de un fiu al satului, Trifon Lugojan.

Ulterior, Ioan Mețianu își amintea de vizita efectuată și despre evenimentul petrecut la Nădlac¹⁷: „acea biserică în adevăr frumoasă și pompoasă” a fost sfințită „cu solemnitatea recerută spre bucuria și mulțumirea poporului nostru de acolo”.

¹⁶ Biserica și Școala (Arad), an XXII, 1898, 23 august/4 septembrie, nr. 34, p. 1.

¹⁷ A. A. O. R. Arad, dosarul nr. 271-III-1898, document 4271 din 16/28 august 1898.

Ioan Mețianu, episcopul Aradului (1875-1898), apoi mitropolit al Ardealului (1898-1916)

Cu ocazia fiecărei vizite arhieresti în comunele aflate sub jurisdicția scaunului episcopesc de la Arad, săptămânalul *Biserica și Școala* relatează mai apoi desfășurarea acestei întâlniri dintre credincioși și arhieru-păstor. Și cu ocazia sfințirii bisericii de la Nădlac, săptămânalul oficios al Episcopiei arădene a prezentat pe prima pagină relatarea evenimentului festiv desfășurat cu ocazia „sfințirii pompoasei biserici din comuna Nădlac. Această comună situată în comitatul Cianad la marginea eparhiei Aradului și locuită de un popor activ și însuflețit pentru legea și biserica strămoșească, în timpul din urmă și-a reparat și înfrumusețat biserica sa într-un mod demn de a servi de locaș lui Dumnezeu, de adăpost și mângâiere creștinească pentru vrednicul nostru popor din comuna Nădlac”¹⁸.

¹⁸ *Biserica și Școala*, loc. cit.

BISERICA și ȘCOLA.

Foia bisericească, școlastică, literară și economică.

Iese odată în săptămână: DUMINECA.

PREȚUL ABONAMENTULUI.

Pentru Austro-Ungaria:
Pe un an 5 fl.—or., pe 1/2 an 3 fl. 50 or.
Pentru România, și străinătate:
Pe un an 14 fr., pe jumătate an 7 franci.

PREȚUL INSERȚIUNILOR:

Pentru publicațiile de trei ori pe săptămână
cum 150 cuvinte 3 fl., până la 200 cuvinte 4 fl.;
și mai sus 5 fl. v. a.

Correspondențele să se adreseze Redacției

„BISERICA și ȘCOLA.”

Er. lași de prenumerațiune la
TIPOGRAFIA DIECSANĂ în ARAD.

Sfințirea bisericii din Nădlac.

Tradiționala însușire a poporului român pentru acte de pietate creștină, și legătura iubirii dintre popor și ierarhia noastră națională sunt și rămân pururia dovezi vădute și garanță sigură pentru un viitor mai bun și pentru înaintarea noastră în spirit creștinesc pe toate terenurile vieții. Înregistrăm astăzi o nouă și frumoasă dovadă de spirit creștinesc din incidentul sfințirii pomposi bisericii din comuna Nădlac. Această comună situată în comitatul Ciomad la marginea eparchiei Aradului și locuită de un popor...

care luase la poporul, carele venise la gară pentru întâmpinarea și binevenirea Președintelui Sale. Ajungând în comună Președintele Sa fu întâmpinat și primit între sunetul clopotelor dela toate bisericile din localitate de întreg poporul, carele îmbrăcat în haine de sărbătoare și postat de ambele părți ale străzii, pe unde trecea trăsura, carele ducea pe Președintele Sa, — prin frenetice urări de „să trăiască” dedea expresiune bucuriei, că vede în mijlocul său pe iubitul Arhiepiscop.

Întregă comuna era îmbrăcată în haine de sărbătoare și trei porți de triumf cu inscripțiunile:

Foia de titlu al săptămânalului *Biserica și Școala*, numărul 34 din 23 august/4 septembrie 1898, în care se relatează despre sfințirea bisericii ortodoxe române din Nădlac

La data de 23 august/4 septembrie 1898 s-a desfășurat o ședință¹⁹ a comitetului parohial nădlăcan în care s-a făcut bilanțul evenimentului desfășurat în urmă cu câteva zile. Pentru sfințire s-au cheltuit 520 florini. În urma unui concert s-au strâns 165 florini, restul sumei fiind suportată din bugetul bisericii. Se propune a se da „mulțumită protocolară” mai multor persoane care au participat ori care s-au implicat în organizare. În primul rând s-a mulțumit episcopului Ioan Mețianu, apoi protopretorului Coloman Szojka pentru cuvântarea rostită și pentru menținerea ordinii publice în timpul slujbei și a festivităților ce au urmat. S-a mulțumit doamnelor din Nădlac Rusu, Luțai, Căcinea pentru „ostenelele avute cu ocaziunea aranjării” evenimentului, lui Ștefan Stoica, Uroș Morariu, Ilie Mărginean, Ioan Precupaș pentru „aducerea episcopului cu caii”. Și nu în ultimul rând, s-a mulțumit coriștilor care au dat răspunsurile liturgice și care apoi au susținut un mic program artistic, preotului Nicolae Chicin, comitetului parohial și comisiei care s-a ocupat cu buna desfășurare a evenimentului festiv.

Prin eforturile sale, comunitatea ortodoxă din Nădlac și-a înălțat un locaș de cult impozant, fastuos, în pas cu doleanțele și exigențele enoriașilor, în pas cu evoluția ascendentă a vieții materiale și spirituale a societății nădlăcane și a situației materiale a credincioșilor. „Biserica a fost pentru neamul nostru mângâiere, sprijin și ajutor și mai ales păstrarea limbii,

¹⁹ A. P. O. R. Nădlac, registrul nr. 56/1894-1898, f. 202-203.

datinelor și sufletului nostru, adică a fost temelie pe care s-a ridicat unitatea noastră națională.” Sunt cuvintele generalului Codrescu și generalului Alimănescu, inserate într-o circulară trimisă la toate oficiile parohiale din cuprinsul Eparhiei Aradului în anul 1935²⁰.

Anexă.

Articolul de fond din săptămânalului *Biserica și Școala*, numărul 34 din 23 august/4 septembrie 1898 (transcriere):

Sfințirea bisericii din Nădlac

Tradiționala însuflețire a poporului român pentru acte de pietate creștinească, și legătura iubirii dintre popor și ierarhia noastră națională sunt și rămân pururia dovedi văzute și garanță sigură pentru un viitor mai bun și pentru înaintarea noastră în spirit creștinesc pre toate terenele vieții. Înregistrăm astăzi o nouă și frumoasă dovadă de spirit creștinesc din incidentul sfințirii pompoasei biserici din comuna Nădlac. Această comună situată în comitatul Cianad la marginea eparchiei Aradului și locuită de un popor activ și însuflețit pentru legea și biserica strămoșească, în timpul din urmă și-a reparat și înfrumusețat biserica sa într-un mod demn de a servi de locaș lui Dumnezeu, de adăpost și mângâiere creștinească pentru vrednicul nostru popor din comuna Nădlac.

Biserica astfel reparată și împodobită cu o pictură executată cu multă artă, s-a sfințit cu solemnitatea meritată prin Prea Sfinția Sa părintele Episcop al Aradului Ioan Mețianu în sărbătoarea sfintei Adormiri a maicii Domnului. În această zi Prea Sfinția Sa călători la Nădlac cu trenul de dimineață, unde sosind fu întâmpinat cu căldura ce o dă astor felii de acte numai o inimă adevărat creștinească de mulțime de popor, și bineventat în numele comunei bisericicești de părintele Vincențiu Marcoviciu și în numele comunei politice de protopretorele cercual. P. S. S. după ce mulțami poporului pentru iubirea și alipirea cu carea a fost întâmpinat ocupă loc în o trăsură de gală cu patru cai, ca patru șoimi, și merse spre comuna Nădlac însoțit de un frumos banderiu de călăreți format din voinicii comunei noastre Nădlac și de o mulțime de trăsură, în cari luase loc poporul, carele venise la gară pentru întâmpinarea și bineventarea Prea Sfinției Sale. Ajungând în comună Prea Sfinția Sa fu întâmpinat și primit între sunetul clopotelor de la toate bisericile din localitate de întreg poporul, carele îmbrăcat în haine de sărbătoare și postat de ambele părți ale stradei, pre unde trecea trăsură, carea ducea pre Prea Sfinția sa, – prin frenetice urări de

²⁰ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 5/1935-1940, f. 25.

„să trăiască” dedea espression bucuriei, că vede în mijlocul său pre iubitul Archiereu.

Întreaga comună era îmbrăcată în haine de sărbătoare; și trei porți de triumf cu înscricțiunile: „bine ai venit” și „Osana Celui ce vine întru numele Domnului” vesteau însemnătatea actului sfânt, pentru a cărei săvârșire visita de astă dată P. S. S. comuna Nădlac. În apropierea casei preotului Nicolae Chicin menită a servi de locuință Prea Sântiei Sale, erau postate în două rânduri 60-80 de fetețe îmbrăcate în vestminte albe, cari presărau flori în calea iubitului Archiereu, iar în ambitul numitei case îl asceptau pre P. S. S. mai multe fetețe îmbrăcate în haine de sărbătoare cari i-au oferit frumoase buchete în semn de pietate pentru buna venire și în consciența actului mare, ce avea a severși.

De la casa părintelui Nicolae Chicin P. S. S. fu condus de preoțime îmbrăcată în ornate între cântări evlavioase la biserică. Aici fu bineventat prin un frumos discurs de părintele Nicolae Chicin. După acest discurs și după răspunsul Prea Sântiei Sale, – P. S. S. întră din biserică, – și asistat de părinții protopresviteri: Moise Bocșan, Ignatie Pap, Dr. Ioan Trailescu, preoții: Iosif Beșan din Gyula, Vincențiu Marcoviciu din Nădlac, Pavel Mercea din Șeitin, Demetriu Ganea din Semlac, Ioan Evuțan și Dr. Demetriu Barbu din Pecica, Nicolae Chicin din Nădlac și Romul Nestor din Cianad, precum și de diaconii Ioan Giorgia și Mircea Beșan în ființa de față a întreg poporului din comuna Nădlac și a unui însemnat număr de popor din comunele din jur, săvârși actul sfințirii cu toată solemnitatea prescrișă de ritualul bisericii noastre.

După săvârșirea actului sfințirii bisericii și după ocolirile prescrișe P. S. S. oficia sfânta liturghie, la finea căreia ținu o cuvântare instructivă despre însemnătatea credinții și alipirii poporului către sfânta biserică străbună și despre însemnătatea școalei confesionale în dezvoltarea și înaintarea poporului. Sub decursul sfintei liturghii, P. S. S. chirotoni întru preot pre diaconul Mircea Beșan ales de preot în comuna Sân-Nicolaul mic.

Cântările rituale atât sub actul sfințirii, cât și la sfânta liturghie le-a executat un cor compus din elevi de ai seminariului nostru diecesan sub conducerea dlui Trif Lugojan.

După terminarea serviciului divin Prea Sântia Sa stropi cu apă sfințită întreg poporul adunat, și împărți sfânta anaforă.

După serviciul divin P. S. S. făcu mai multe visite la onorațiilor din comună. Apoi urmă banchetul aranjat în sala cea mare a orașului. La banchet primul toast îl ridică P. S. S. pentru Majestatea Sa prea gloriosul nostru împărat și Rege apostolic Francisc Iosif Întâiul. Acest toast fu

ascultat de întreg publicul stând în picioare. După aceasta s-a toastat pentru Prea Sântia Sa, pentru preoțime și învățătorime și pentru popor.

În aceeași zi seara corul format din elevii seminariului nostru diecesan, precum și corul tinerimii din Nădlac sub conducerea dlui Trif Lugojan arangiară un concert, la care participă și Prea Sântia Sa.

A doua zi cu trenul de dimineață P. S. S. rentoarse la Arad însoțit fiind până la gara din Nădlac de un frumos banderiu de călăreți și de mulțime de popor între sunetul clopotelor de la toate bisericile.

Să dea Dumnezeu, ca sfintele rugăciuni ridicate de P. S. S. să aflu răsunset la Tronul ceresc pentru înaintarea sfintei noastre biserici și a poporului credincios.